

1998-2018 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm

Ebru OĞURLU¹

Öz

1998 yılında Afrika Eylem Planı ile başlayan geçen yirmi yıllık dönemde uzun yıllar ihmal edilen alanlardan biri olan Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri bugün Türk Dış Politikası'nın başta gelen gündem maddeleri arasına girmiştir. İlk yıllarında oldukça mütevazı olarak insani boyutta başlayan Türkiye'nin Afrika Politikası yıllar içinde ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve güvenlik boyutları da dâhil olmak üzere çok-yönlü bir politikaya evrilmiş ve konu ile ilgili hem fikirsel hem toplumsal hem de kurumsal düzlemlerde önemli değişiklikler gözlenmiştir. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin Afrika politikasını bölgesel ve küresel güç iddialarının en temel göstergelerinden biri yapmıştır. Bu çalışmada 1998 yılında kabul edilen Afrika Eylem Planının yirminci yılında Afrika politikasında yaşanan gelişmeler ve değişimler tartışılacak ve bu süre içinde Türkiye'nin kıtadaki varlığını ve görünürlüğüne açık bir şekilde hissettiren Afrika'da önemli bir yumuşak güç kaynağı haline geldiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Türk dış politikası, Afrika açılımı, yumuşak güç.*

¹ Doç. Dr.; Lefke Avrupa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; eogurlu@eul.edu.tr

Turkey's African Experience between 1998 and 2018: a Transformation from an Idea into Action

Abstract

In the last twenty years, after the adoption of 1998 Africa Action Plan, Africa and Turkey-Africa relations have become one of the leading issues in Turkish Foreign Policy. Turkey's African Plan initiated in a modest way and with humanitarian concerns has been transformed into a multi-dimensional policy by covering economic, political, social, cultural and security issues. This transformation has inevitably led to the changes at the ideational, societal and institutional levels. In this context, Turkey's African policy has become one of the chief indicators of Turkey's regional and global power assertions. This article will try to discuss the main developments and changes in Turkey's African policy in the twentieth anniversary of the African Action Plan adopted in 1998. While doing this, this article will also try to show that Turkey has become a soft power in the African continent by proving its visibility with various initiatives and attempts.

Keywords: *Turkish foreign policy, African opening, soft power.*

1. Giriş

Geleneksel Türk dış politikasında fikirsel anlamda kendisine oldukça sınırlı bir yer bulabilen Afrika politikası ve Türkiye-Afrika ilişkileri mekân-sal anlamda da ortak dini özelliklere ve tarihi geçmişe referansla Kuzey Afrika bölgesine sıkışıp kalmıştır. Bu gerçek, 2002 yılında göreve gelen AK Parti iktidarı ile birlikte değişmeye başlamış ve bugün itibarıyla Afrika politikası Türk dış politikasının en başarılı konuları arasında kendine yer bulmuştur. Yeni iktidarın ilk yıllarından itibaren Kuzey Afrika'nın yanı sıra uzun yıllardır açlık, iç karışıklıklar, salgın hastalıklar gibi problemlerle özdeşleştirilen ve bu sebeple dış politikada çoğu zaman göz ardı edilen Sahra Altı Afrika da Türk dış politikasının ilgi alanı içine dâhil olmuştur. 1998 yılında Afrika Açılımı adı altında, 1998 Afrika Eylem Planı ile başlatılan bu politikanın gerçek anlamda uygulanması 2005 yılından sonraya kalmıştır. Türkiye'de Afrika Yılı ilan edilen 2005 yılından itibaren Türk dış politikasındaki coğrafi algı Kuzey Afrika'ya ek olarak Sahra Altı Afrika'yı; tematik algı ise bölge ilişkilerine yönelik ticari ilişkilere ek olarak siyasi ilişkiler, güvenlik, insani yardım, sağlık ve eğitim gibi farklı konuları da kapsayacak şekilde değişmiştir. Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde geride bıraktığı 20 yıl içinde yaşanan gelişmeleri, Türkiye'nin girişimlerini ve bugün gelinen noktayı ortaya koymak oldukça önemlidir.

Bu çalışma ile son yirmi yıl içinde bu bütüncül politikada yaşanan gelişmeler neticesinde siyasi temaslar, ekonomik ilişkiler, sosyal-kültürel etkileşimler, insani-kalkınma yardımları, güvenlik işbirliği gibi farklı alanlarda Türkiye'nin Afrika'daki varlığı tartışılacaktır. Bu tartışmanın iki amacı bulunmaktadır. İlk amaç 1998 Afrika Eylem Planı ile öngörülen hedeflerin son yirmi yılda ne ölçüde karşılandığını tespit etmektir. İkinci amaç ise Eylem Planı hedefleri doğrultusunda hareket eden Türkiye'nin izlediği politikalar neticesinde, bir yumuşak güç kaynağı olarak Afrika kıtasındaki küresel siyasi aktörler arasına girmiş olduğunu göstermektir. Bu kapsamda, çalışmanın girişinden sonraki iki bölümde sırasıyla Afrika'nın Türk dış politikasındaki yeri ve Türkiye'nin Afrika politikasının temel ilkeleri tartışılacaktır. Takip eden bölüm Türkiye'nin Afrika'daki güç kaynaklarının teorik çerçevesini oluşturması adına “yumuşak güç” kavramına ayrılmıştır. Söz konusu teorik çerçevenin tartışılmasını takiben ilerleyen bölümlerde Türkiye'nin 1998 yılında hazırladığı ve Afrika'daki yumuşak gücünün stratejik belgesi olarak kabul edilebilecek olan Afrika Eylem Planı ve bu plana uygun olarak diplomasi, siyaset, güvenlik, ekonomi, ticaret, sosyal ve kültürel alanlardaki karşılıklı gelişmeler ortaya konacaktır. Sonuç olarak bu çalışma

ile 1998 yılında başlayan ancak 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesiyle hız kazanan yirmi yıllık dönemde Türkiye'nin Afrika kıtasında bir yumuşak güç kaynağı olarak kabul edilme süreci, farklı alanlarda yaşanan somut gelişmelere atfen tartışılacaktır.

2. Afrika'nın Türk Dış Politikası'ndaki Yeri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte şekillenen ve ülkenin ulusal çıkarlarını oluşturan hedeflerini ve ideallerini gerçekleştirmek amacıyla uluslararası sisteme yönelik oluşturduğu plan, program, strateji ve politikaların bütününe ifade eden Türk dış politikası kuruluş ideolojisi olarak Batıcılığı kabul etmiş ve ilk yıllardan itibaren Batı odaklı bir dış politika anlayışını benimsemiştir.² Bir coğrafyadan ziyade bir medeniyet ve bir zihniyeti yansıttığı kabul edilen Batı, özünde “moderniteyi, akla ve pozitif bilime dayalı bir hayat tarzını ve yeni/dinamik bir ulus devlet anlayışını”³ temsil etmekteydi. Böylece, Türkiye hem modernleşecek hem de Avrupa devletler sisteminin eşit bir üyesi olarak çağdaş Batı medeniyetini temsil eden bu sistemde kendine yer bulacaktı.

Türkiye'nin dış politikasında Batıyı tercih etmesinin en somut etkileri İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, iki kutuplu soğuk savaş döneminde hissedilmiştir. Bu dönemde Batı ile ilişkilerini kurumsal bütünleşme çabaları⁴ ile sağlamlaştıran Türkiye, dış politikasını da kaçınılmaz olarak Batı çıkarları ve politikaları ile uyumlaştırmıştır. Bu uyumlaştırmaların doğal neticesi olarak Türkiye hem kendi komşu bölgelerinden hem de Orta Doğu ve Afrika gibi yakın coğrafi bölgelerden uzaklaşmıştır.⁵

1960'lı yıllara kadar sürdürülen Batı eksenli dış politika, bu tarihten itibaren, bazı ülke içi ve uluslararası gelişmelerden dolayı çok yönlü bir eksene kaydırılmaya çalışılmıştır.⁶ 1960-1980 arası dönemde Batı'nın ken-

² Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 27.

³ Faruk Sönmezöğlü, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 258.

⁴ Türkiye 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kurucu üyesi olurken 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında NATO'ya üye olarak siyasi ve güvenlik ittifakını kurumsallaştırmıştır. 1963'te Avrupa Ekonomik topluluğu ile imzaladığı Ankara Anlaşması ile Topluluğa/Birliğe üye olma yolunda ilk adımı atmıştır.

⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 162.

⁶ Türk dış politikasındaki çok taraflılık ilkesinin ilk izleri Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk tarafından uygulanan dış politikada gözlenmektedir. Bu kapsamda, Atatürk, ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenleri çok farklı olan ülkelerle dostluklar kurabilmiş ve barış içinde bir arada yaşayabilmenin örneklerini vermiştir. Türkiye, hem Milletler Cemiyeti'ne katılmış; Balkan, Sadabad ve Akdeniz Paktları gibi oluşumların hayata geçirilmesi için aktif rol oynamış; Bulgaristan, Sovyetler Birliği ve İran'la dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları imzalamış; aynı zamanda Batı ile de karşılıklı güven ve işbirliği ilkelerinden taviz vermemiştir. Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halûk

disine karşı dostane olmayan politikaları ve kendisini içine düşürdüğü yalnızlık Türkiye’yi dış politika anlayışını yeniden tanımlamaya ve çok yönlü dış politika yönünde adımlar atmaya zorlamıştır. “Görelî özerklik dönemi”⁷ olarak adlandırılan bu dönemde, fiiliyatta yürütülen Batı karşıtı politikalara rağmen Türkiye, ilkesel anlamda Batılılaşma hedefinden vazgeçmemiştir. 1980’lerden itibaren ise Türkiye’nin dış politikasındaki değişimler daha görünür ve hissedilir hale gelmiştir. Özellikle dışa açık pazar ekonomisinin kabul edilmesi neticesinde Türkiye bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkiler başlatmış; bölgesel bir güç olma arzusuyla uygulamaya koyduğu siyasi ve ekonomik politikalar vasıtasıyla özellikle Ortadoğu’daki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmıştır. Bu sebeple, 1980’lerde Türk dış politikası’nın “Cumhuriyet tarihinde görülmedik bir hızla İslamcı izler taşımaya başladığı” argümanları dillendirilir olmuştur.⁸

1990’lı yılların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile Batı odaklı Türk dış politikasında hem ideolojik hem de jeopolitik kayma gözlenmiştir. Tüm uluslararası aktörler için her alanda, her anlamda yeni fırsatları ve yeni tehditleri içeren bu dönemde Türkiye de yeni şartlar altında ve yepyeni bir uluslararası sistemde kendi rolünü ve kendi kimliğini yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır. Bu dönemde, yeni sistemin yeni aktörleri olarak ortaya çıkan Türkiye’nin yakın coğrafyası Türk dış politikasının farklı bir şekil almasında rol oynamıştır. Böylece, Batı ülkeleri ile ilişkilerini devam ettiren Türkiye yeni dönemin sunduğu imkânlarla siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlarda çok taraflı ve çok boyutlu ilişkiler geliştirebilme fırsatını yakalamıştır. Artık, Afrika dâhil Batı dışında kalan coğrafyalar Türkiye için uzak ve sorunlu bölgeler değil muhtemel ortaklardır. Böylece, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yılları Türkiye’nin 1960’larda ağır adımlarla uyguladığı çok-yönlü ve çok-boyutlu dış politikanın kurumsallaştırılması yönünde atılan adımlarla geçen hazırlık yıllarıdır.

Söz konusu çok-yönlü ve çok-boyutlu dış politikanın esas anlamıyla uygulamaya konması ise 2000’li yılların başından itibaren mümkün olmuştur. Bu dönemde, uluslararası sistemde gözlenen küresel ve bölgesel jeo-politik değişim ve dönüşümler Türk dış politikasında da jeo-politik algının değişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Sonuç itibarıyla, Balkanlar, Kaf-

Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23 (3), 1968, s. 241-273.

⁷ Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919 - 1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 673-679.

⁸ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 629.

kasya, Orta Doğu ve Afrika gibi yeni coğrafi bölgeler Türkiye'nin yeni jeo-politik vizyonuna dâhil edilmiştir. Türk dış politikasındaki bu değişim sürecinin nedenlerinin başında ülke içinde yaşanan yeniden yapılanma süreci gelmektedir. Yeni bir iktidarla iç siyasetinde yeniden yapılanma sürecini yaşayan Türkiye dış politikasında da yeni bir anlayış benimsemiştir. Bu yeni anlayış, 'stratejik derinlik' kavramı altında yeni bir kavramsal çerçeveye oturtulmuştur.

Aynı zamanda, yeni dönem dış politikasının arkasındaki isim olan Ahmet Davutoğlu'nun eserinin adı da olan *Stratejik Derinlik* “Türkiye'nin coğrafyasına, tarihsel ve kültürel bağlarına atıfla jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik düzeylerde sahip olduğu konumun uluslararası siyaset açısından önemini” vurgulamaktadır.⁹ Buna göre, hem tarihi hem de coğrafi açıdan bölgesinin merkez ülkesi olan “Türkiye'yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezinin, tarihi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır”.¹⁰ Türkiye, üzerinde bulunduğu eşsiz coğrafyası sayesinde Afro-Avrasya bölgesinin ortasında farklı bölgesel kimliklere ve aidiyetlere sahip merkez bir ülkedir. Bu sebeple, küresel ve/veya bölgesel bir güç olma çabası içinde bulunan Türkiye, geçmişte izlediği tek boyutlu dış politika anlayışını terk ederek sahip olduğu tarihsel ve kültürel bağları vasıtasıyla oluşturabildiği çok-kültürlü kimliğini ve yumuşak güç kapasitesini kullanmalı ve komşu ülkeler de dâhil farklı coğrafyalarla ilişkiler kurmalı ve işbirliği seçenekleri aramalıdır.¹¹

İçinde bulunduğumuz yüzyılda karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin giderek arttığına değinen Davutoğlu, “nasıl ki Afrika ile hiçbir doğrudan bağlantısı olmayan Japonya'nın küresel ekonomik etkinliğinde Afrika pazarının da ciddi bir payı olmuşsa, küresel etkinliğini artırma hedefini gözetecek bir Türkiye'nin de uluslararası ekonomi-politik rekabetteki önemli havzaları yakından takip etmesi” gerektiğini vurgulamıştır.¹² Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Davutoğlu'nun stratejik vizyonu, son dönem Türk dış politikasının genel istikametini tespit etmiş; Türkiye'yi Batı'dan kopmadan Güney ve Doğu dünyaları ile de ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir.

⁹ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi Dergisi*, 23, Kış 2011, s. 12.

¹⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 1. Baskı., Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

¹¹ Ahmet Davutoğlu, “Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, 10 (1), 2008, pp. 78-79.

¹² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s. 207.

Türkiye’deki siyasi iç yapılanmanın neticesinde dış politikanın teorik çerçevesi değişirken, bu politikanın uygulamaya konma yollarında da bir değişiklik gözlenmiş ve “aktif dış politika”¹³ anlayışı kabul edilmiştir. Dış politikada, farklı toplumsal grupların varlığı ve etkisi hissedilir olmuş; devlet dışı kurum ve kuruluşlar, iş dünyası ve her türlü sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, entellektüeller de dâhil olmak üzere çok farklı kesimler dış politika yapım sürecinin bir parçası olmuştur.¹⁴

Ülke içinde yaşanan bu gelişmeler neticesinde Türkiye’de yeni bir dış politika anlayışı mümkün olmuştur. Türkiye değişmekte ve dönüşmekte olan yeni küresel sistemde eşsiz coğrafi konumuna ve kültürel-tarihsel derinliğine atfen jeo-politik kimliğini yeniden tanımlama fırsatını bulmuş ve bu kimlikte Batı dışında kalan coğrafyalar da dış politika bütününe oluşturan bileşenler olarak ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyaların başında ise hem teorik çerçevesi hem de uygulama yolları yeni dış politika anlayışına göre belirlenen Afrika politikası gelmektedir.

2. Türkiye’nin Afrika Politikasının Temel İlkeleri

Türkiye’de, AK Parti iktidarı tarafından uygulanan çok yönlü, çok boyutlu, pro-aktif yeni dış politika anlayışının “stratejik faaliyet alanlarından”¹⁵ biri olarak ortaya çıkan Afrika politikası aynı zamanda en başarılı dış politika konularının başında gelmektedir. 2000’li yıllara kadar çoğunlukla göz ardı edilen Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri bu dönemden sonra, AK Parti iktidarı ile birlikte, bir dönüşüm geçirmiş ve Türk dış politikası içinde öne çıkan gündem maddelerinden biri olmuştur.

Afrika açılımı Türkiye’nin artık yeni bir dış politika psikolojisi ile hareket etmeye başladığının da göstergelerindedir.¹⁶ Bu açılım ile Türkiye, hem kendi içindeki değişimlerin hem de uluslararası gelişmelerin etkisiyle yakın ve uzak bölgesinde yeni ve bağımsız bir dış politika izleme kararlılı-

¹³ Ziya Öniş, “Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, *Insight Turkey*, 13 (1), 2011, p. 49.

¹⁴ Age., s. 56; Bülent Aras, “The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, *Insight Turkey*, 33 (3), 2009, p. 155. Türkiye’nin özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerine yönelik dış politika girişimlerinde sivil toplum kuruluşları ve iş dünyası temsilcilerinin rolü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, 40, Spring 2009, pp. 29-57.

¹⁵ Mevlüt Çavuşoğlu, *2018 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*, 2018 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Vesilesiyle TBMM Genel Kuruluna Sunum, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2018-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, s. 126; erişim: 09.02.2018.

¹⁶ Mürsel Bayram, “Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika”, ed. İdris Demir, *Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları*, Dora Yayınları, 2014, s. 261.

ğını ortaya koymuştur.¹⁷ Bu çerçevede, son zamanlarda küresel güç dengesinin yeniden oluşturulması sürecinde artan stratejik ve ekonomik önemine istinaden dünyanın çekim merkezlerinden biri haline gelen Afrika, Türkiye'nin yeni dış politikasının gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir.

Türk dış politikasındaki bu temel değişimin arkasında yatan temel etken Türkiye'deki iktidar değişikliği olsa da Afrika'nın bazı özellikleri de Türkiye'yi bu konuda daha aktif olmaya zorlamıştır. Afrika kıtası, sahip olduğu doğal zenginlikler ve stratejik avantajlar nedeniyle, küresel sistemde ağırlığını giderek artırmakta ve dünya siyasetinde küresel aktörler arasındaki yeni güç mücadele alanı olarak öne çıkmaktadır. 30 milyon kilometrekarelik alanı, zengin doğal kaynakları ve insan kapasitesi ile "Afrika kıtası dünya petrol ihtiyacının yaklaşık %15'ini karşılamakta, toprakları dünyada tarıma elverişli toprakların yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır".¹⁸ Genç nüfusunun ve doğal kaynaklarının sağladığı imkânlarla uluslararası ekonomi-politikteki rolünü giderek artırmış ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin öncelikleri arasında en üst sıralara yükselmiştir.¹⁹

OECD'nin *Afrika Ekonomik Görünüm 2017* raporuna göre Afrika geliştirmekte olan Asya'dan sonra dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ekonomik bölgesidir.²⁰ 21. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası sistem içinde daha etkin bir rol oynaması ve uluslararası gelişmeleri etkilemesi beklenmektedir. Tüm bu etkenlerin doğal bir neticesi olarak Afrika kıtası "başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere ABD, Avrupa Birliği (AB), Rusya, Japonya ve Hindistan gibi birçok ülkenin ilgilendiği bölge" konumundadır.²¹ Sahip olduğu potansiyel Afrika'yı tüm uluslararası aktörler için bir cazibe merkezi haline getirirken Türkiye de bu küresel yarışta geç kalmamak ve geriye düşmemek için yeni dış politikasını Afrika'yı da içerecek şekilde tanımlamıştır.

Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yolunda diğer uluslararası aktörlere göre bazı avantajlara da sahiptir. Öncelikle, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Afrika'ya yakınlığı, kıtada sömürgeci bir geçmişinin ve

¹⁷ Mehmet Özkan, "What Drives Turkey's Involvement in Africa?", *Review of African Political Economy*, 37 (126), December 2010, p. 535.

¹⁸ Soner Karagül ve İbrahim Arslan, "Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (35), 2013, s. 46.

¹⁹ Elem E. Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 2012, s. 60.

²⁰ AfDP, OECD and UNDP, *African Economic Outlook*, OECD Publishing, Paris, 2017, p. 28, http://www.oecd-ilibrary.org/development/african-economic-outlook-2017_aeo-2017-en; erişim: 05.02.2018.

²¹ Özgecan Şahin, "Türkiye'nin Afrika Açılımı", 19.07.2010, www.bilgesam.org/incele/43/-turkiye-nin-afrika-acilimi; erişim: 30.10.2017.

sömürgeci ideallerinin olmaması Türkiye açısından önemlidir. Diğer taraftan kıta ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan bir tarihsel geçmiş, ortak kültürel ve dini özellikler iki tarafı birbirine yaklaştıran faktörlerdir. Bu çerçevede tarihten gelen dostluk ilişkileri ve ortak referans noktaları kıta ülkeleri arasında Türkiye'ye karşı bir sempatinin doğmasını da beraberinde getirmiştir. Tüm bu olumlu faktörler, Türkiye'nin kıtadaki duruşunu güçlendiren ve meşruiyetini sağlayan temel dayanaklardır.

Türkiye, Afrika'ya yönelik politikasında sosyal ve insani bir yaklaşım benimsediğini ve Afrika'da görünür bir güç olma iddiasını her platformda dile getirmiştir. Bu yaklaşım üzerine oturtulan Afrika politikasının temel ilkeleri de Türkiye tarafından açıkça belirtilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın tanımladığına göre Türkiye-Afrika ilişkilerinin temel ilkeleri:

1- Afrika'ya gerçekleştirilecek üst düzey ikili ziyaretler aracılığıyla yakın siyasi ilişkiler kurmak ve ikili veya çok taraflı görüşmelerde Afrikalı devletlerin meşru haklarını ve çıkarlarını korumak;

2- Afrika'da yatırım yaparak kıtanın ekonomik sorunlarını aşmasında destek olmak, Afrika'da ve Afrikalılarla ticaret yapmak ve insani yardımda bulunmak;

3- Afrikadaki çatışmaların barışçıl çözümünü teşvik etmek ve sağlamak amacıyla diplomatik yöntemleri kullanmak;

4- Kıta genelinde faaliyet gösteren barış gücü operasyonlarına katkıda bulunmaktır.²²

Yukarıda belirtilen ilkeler Türkiye'nin Afrika politikasının sadece realist veya liberal gerekçelerle oluşturulmadığının; aksine bu politikada benimsenen sosyal ve insani yaklaşımın önceliğinin göstergeleridir ki söz konusu yaklaşım uluslararası ilişkiler literatüründe “yumuşak güç” kavramı ile karşılığını bulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'nin temel hedefi, özellikle yumuşak gücünü kullanarak, Afrika ile ilişkilerini derinleştirmek ve genişletmektir. Bu gerçekten hareketle, aşağıdaki bölümde, Türkiye'nin Afrika'daki varlığının temel meşruiyetini sağlayan yumuşak güç kavramı tartışılacaktır. Bu kavramın anlaşılması, son yirmi yıllık dönemde Türkiye tarafından izlenen politikaların ve karşılıklı gelişmelerin yorumlanması için önemlidir.

²² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>; erişim: 27.10.2017.

4. Afrika'daki Yumuşak Güç Kaynağı: Türkiye

Türkiye'nin, 1998 yılında kabul edilen Afrika Eylem Planı ile ilk adımını attığı Afrika'ya Açılım Politikası, farklı alanlarda gerçekleştirilen girişimler ve başlatılan politikalarla kapsamlı bir stratejik ortaklığa dönüşmüş durumdadır. Sadece ekonomi, kültür, eğitim gibi 'alçak politika' alanlarında değil siyaset ve güvenlik gibi 'yüksek politika' alanlarında gözlenen gelişmeler ve kurulan yeni ağlar neticesinde Türkiye Afrika'nın önemli ortaklarından biri olmuştur. Bu süreç içinde Türkiye gücünü sahip olduğu siyasi, iktisadi, kültürel, diplomatik bileşenleri içeren zorlayıcı olmayan bir güç potansiyelinden almıştır. Söz konusu potansiyel literatürde yumuşak güç, uyumsuzluk çözümleri, kültürel diplomasi veya ekonomik entegrasyonlar gibi farklı kavramlar altında incelenebilse de bu çalışmada yumuşak güç yaklaşımı kabul edilmiştir.²³

Türkiye, yakın bölgesinden başlayarak bir barış ve istikrar kuşağı yaratmak amacıyla geliştirdiği pro-aktif dış politikasını özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda sahip olduğu yumuşak gücü ile uygulamaya koymaktadır. Literatüre Joseph Nye tarafından sokulan 'yumuşak güç'²⁴ uluslararası ilişkilerde (geleneksel anlamda askeri kapasiteye vurgu yapan) sert güce bağlılık yerine dış politikanın diyalog, işbirliği, diplomasi, kültürel ve tarihsel birikim ile karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi unsurlar üzerine dayandığı bir anlayışa işaret etmektedir. Söz konusu güç, kaynağını zor kullanmadan karşı tarafı kültürel değerler, siyasi ilkeler ve fikirler ile dış politika uygulamalarının cezbediciliği yoluyla ikna etme kabiliyetinden almaktadır.²⁵ Bu çerçevede, bir ülkenin tarihi, kültürü, ideolojisi, kurumları, değerleri ve hatta coğrafyası bile o ülkenin güç kaynaklarını oluşturmaktadır.

Yumuşak güç, kaba kuvvet ve zorlamaya dayanmayan bir güç türünü ifade etmesi noktasında ekonomik ve askeri güçten farklılaşmakta ve 21. yüzyıl dış politika yapımında en çok kullanılan araçlardan biri olarak kabul edilmektedir.²⁶ Bu kapsamda, Türkiye'nin Afrika'daki varlığını, kıtanın Kuzeyinde yer alan ülkeler başta olmak üzere, bölge ülkeleri ile sahip

²³ Talha Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları", *Uluslararası İlişkiler*, 11 (41), 2014, s. 30.

²⁴ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004, p. 3.

²⁵ Age, s. 11; Joseph S. Nye, *Bound To Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.

²⁶ Süleyman Güder ve M. Hüseyin Mercan, "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Ortadoğu Politikası", *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 2012, s. 67.

olduğu tarihsel geçmişi ve kültürel bağları ile halen kullandığı siyasi ve iktisadi politika araçlarına atfen yumuşak güç ile açıklamak mümkündür. Dünyanın diğer zengin ve güçlü ülkelerinin Afrika'daki istikrarsızlığı ve ekonomik bağımlılığı artıracak politikalarının aksine Türkiye'nin kıtaya siyasi istikrarına, ekonomik kalkınmasına ve toplumsal barışına katkı yapacak stratejiler ve politika geliştirilmesi ve bunları kararlı bir şekilde uygulamaya sokması Türkiye'nin kıtaya yönelik yumuşak güç anlayışını yansıtmaktadır.

Yumuşak gücün kullanımında devlet ve hükümet yetkilileri ile temsilcileri yanında iş dünyası, sivil toplum örgütleri ve ulus-altı/ulus-ötesi ağlar da aktif rol oynamaktadır. Bu çerçevede, Türk dış politikasında sivil toplum örgütlerinin, iş dünyasının ve devlet çıkarlarının kesiştiği ilk örnek olan Afrika politikası bağlamında, Davutoğlu ile Nye'nin görüşlerini kesiştirerek Türkiye'nin Afrika'daki varlığını tarihi, kültürü ve coğrafyası gibi sahip olduğu yumuşak güç kaynakları ve bu kaynakları kullanan farklı kesimlerin varlığıyla meşrulaştırmak mümkündür. Böylece, devlet temsilcileri ile sivil toplum ve iş dünyası temsilcilerinin uzlaşması neticesinde Türkiye Afrika ile ilişkilerine çok yönlü ve dinamik bir süreç kazandırmakta; sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarını kullanarak Afrika ülkeleri ile ilişkilerini 'eşitlerin ortaklığı' ilkesine dayandırmaktadır.²⁷

Bu ortaklık çerçevesinde, Türkiye'nin son yirmi yıldır Afrika'ya yönelik uyguladığı yumuşak güç kaynağını Nye'nin sınıflandırmış olduğu "dış politika pratikleri, siyasi değerler ve kültür" bileşenleri oluşturmaktadır.²⁸ Türkiye son onbeş yılda uyguladığı dış politikası ile bölgesinde yeni bir rol ve yeni bir kimlik inşa etmiştir. Bu yeni anlayış içinde geliştirilen pro-aktif ve çok-yönlü, çok boyutlu dış politika anlayışı, statükocu ve geleneksel dış politika pratikleri yerine düzen kurucu bir aktör olarak yeni bir vizyonu ve yeni dış politika enstrümanlarını gerektirmiştir.²⁹ Bu kapsamda, Türkiye'nin Afrika politikası çerçevesinde uyguladığı yumuşak güç anlayışının ilk boyutu dış politikasının vizyonu ve pratikleridir. Yeni açılan diplomatik temsilcilikler, kıtaya sağlanan kalkınma yardımları ile insani yardımlar ve iktisadi bütünleşme girişimleri, güven inşası tedbirleri, arabuluculuk ve düzenli iletişim ile sürdürülebilir diyalog mekanizmaları Türkiye'nin Af-

²⁷ Alexis Habiyaemye and Tarık Oğuzlu, "Engagement with Africa: Making Sense of Turkey's Approach in the Context of Growing East-West Rivalry", *Uluslararası İlişkiler*, 11 (41), 2014, p. 79.

²⁸ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, p. 11.

²⁹ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", p. 79.

rika ile ilişkilerinde uygulamaya koyduğu dış politika pratikleridir.³⁰ Böylece Türkiye, kullandığı yöntemler ve uyguladığı pratiklerle, bölge politikasında hâkim olan güvenlik odaklı yaklaşımı dönüştürmüş ve yumuşak gücünü uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalar neticesinde, Türkiye, Afrika kıtasında varlık gösteren küresel siyasi aktörlerden biri olarak görünürliğini ve etkisini artırmıştır.

Türkiye'nin Afrika politikası kapsamındaki yumuşak gücünün ikinci boyutu olan siyasi ve iktisadi değerleri Türkiye'nin, Doğu ile Batı olmak üzere farklı iki medeniyete bağlı siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik değerleri bağdaştırma çabalarına dayanmaktadır. Özünde, bu gücünü, mevcut şartlarda yaşadığı tüm sorunlara ve açmazlara rağmen, AB üyeliği söyleminden ve bu yoldaki tecrübesinden alan Türkiye, netice itibariyle hem yakın coğrafyasındaki komşu ülkeler hem de uzak coğrafyasında yer alan ancak tarihsel bir geçmişe ve ortaklıklara sahip olan bölgeler için de bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Nye'nin sınıflandırmasına atfen Türkiye'nin Afrika'da sergilediği yumuşak gücünün üçüncü boyutu kültürel etkisidir. Coğrafi konumunun ve tarihsel geçmişinin sağladığı avantajlarla bu alanda da etkili bir aktör olarak ortaya çıkan Türkiye; kültürel gücünü, bölge halkları ile kurduğu iletişim kanalları, öğrencilere sağladığı burs imkânları, uzman kadrolar arasında teşvik ettiği akademik değişim programları gibi farklı kanallardan kullanmaktadır.

5. Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Güç Unsurları

Uluslararası İlişkiler literatüründe hâkim olan güç anlayışının dönüştüğü günümüz dünyasında Türkiye'nin Afrika'ya yönelik sahip olduğu farklı güç kaynakları ve bu kapsamda uyguladığı politikalar 1998 yılında kabul edilen Afrika Eylem Planı hedefleri ile de uyumludur. Diğer bir deyişle, Afrika Eylem Planı, bu alanda kabul edilen ilk belge olarak, tamamen yumuşak güç vasıtalarına dayanarak, Türkiye'nin Afrika politikasındaki yolunu çizmiştir. Özellikle 2005 yılından sonraki gelişmelerle Eylem Planı'ndaki hedefleri daha da ileri taşıyan Türkiye son yirmi yıl içinde uyguladığı politikalarla kıtadaki siyasi ve iktisadi varlığını; artan ticaret hacmi vasıtasıyla iktisadi iradesini; kurumsal işbirlikleri, yeni açılan elçilikler, kültürel ve siyasi temaslar neticesinde de siyasi isteğini ortaya koymuştur.

³⁰ Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları", s. 42.

5.1. 1998 Afrika Eylem Planı: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Stratejik Belgesi

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren önceliğini yakın komşularına ve Batı ile ilişkilerine veren Türkiye ilerleyen yıllarda da ilgi, bilgi ve strateji yoksunluğundan dolayı Afrika ilişkilerine hiçbir şekilde ciddi bir biçimde müdahil olamamıştır.³¹ Bu durum 1990'lı yılların sonundan itibaren değişmeye başlamıştır. 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından Afrika Eylem Planı, 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi hazırlanmıştır. 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesi karşılıklı ilişkilerin kuvvetlendirilmesi gerektiğine yönelik Türkiye'nin taahhüdünü ve kararlılığını gösteren bir adımdır. Türkiye, bu tarihten itibaren Afrika ülkeleri ile ekonomik siyasi, diplomatik, kültürel ve kurumsal ilişkilerini adım adım kuvvetlendirmiştir.

Türkiye ile Afrika ilişkilerinde ilk kapsamlı girişim olarak siyasi, ekonomik ve diplomatik işbirliği olanaklarını geliştirmek için bir rehber niteliği taşıyan Afrika Eylem Planı Türkiye'nin Afrika politikası için bir dönüm noktasıdır. Planı hazırlayan dönemin Dışişleri Bakanı Cem yakın jeopolitik çevresi ile siyasi ve ekonomik bağlarını oluşturan Türkiye için artık Akdeniz'i geçmek ve Afrika kıtası için bir vizyon geliştirmek zamanının geldiğini açıklıkla belirtmiştir.³² Eylem Planı Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin bütün alanlarda (ekonomik, ticari, eğitim, kültürel, siyasi, diplomatik, savunma) geliştirilmesi ve karşılıklı anlayışın yerleştirilmesi için ortak bir zeminin oluşturulmasını öngörmekteydi.³³ Bu zemin üzerinden geliştirilmesi öngörülen ilişkiler siyasi ve diplomatik ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve sosyal-kültürel ilişkiler olmak üzere üç farklı sütun üzerine oturtulmuştu.³⁴ Aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenen bu sütunların her biri dolaylı da olsa Türkiye'nin kıtada sahip olduğu yumuşak güç potansiyelini göstermektedir.

³¹ Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları", *Orta Doğu Analiz*, 4 (46), s. 21.

³² Ali Engin Oba, "Türkiye'nin Afrika Politikası ve Türk Dünyası", 08.07.2016, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/29884/turkiyenin_afrika_politikasi_ve_turk_dunyasi; erişim: 25.10.2017.

³³ Numan Hazar, *Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme Onbeş Yıl Sonra*, Orsam Rapor No: 124, Ankara, 2012, s. 7.

³⁴ Age, s. 8-9; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Afrika'ya Açılım Eylem Planı*, 2. Baskı, Ankara, 1999; Mehmet Özkan and Biral Akgün, "Turkey's Opening to Africa", *The Journal of Modern African Studies*, 48 (4), 2010, p. 533.

Afrika Eylem Planı'nın birinci sütunu siyasi ve diplomatik ilişkilerdir. Bu kapsamdaki somut politikalar üst düzey resmi ziyaretler ve davetler, dışişleri bakanlıkları arasında siyasi danışma mekanizmasının kurulması, diplomatik temsilciliklerin artırılması, Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütler içinde Afrika ülkeleriyle temasların ve işbirliğinin artırılması, parlamento heyetleri arasında ziyaretler gerçekleştirilmesi, Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvelerinin düzenlenmesi, Afrika ülkelerine resmi heyetlerin gönderilmesi, insani yardım faaliyetleri ve BM teknik ve mali yardım programlarına katkı yapılması ile güvenlik işbirliğinin sağlanması gibi adımları içermektedir.

Afrika Eylem Planı'nın ikinci sütununu oluşturan ekonomik ilişkiler ekonomik, ticari, teknik ve bilimsel işbirliği konularında temel anlaşmaların imzalanması; ticaret, sağlık, tarım gibi teknik ve uzmanlık gerektiren alanlardan sorumlu bakanların Türkiye tarafından davet edilmesi; Afrika ülkelerine teknik yardım programlarının yapılması; teknik alanlarda kısa süreli eğitimlerin verilmesi; Afrika Kalkınma Bankası'na üye olunması; karşılıklı işadamları ziyaretlerinin düzenlenmesi; özel sektörler arasında işbirliğinin teşvik edilerek iş konseyleri ve ortak ticaret odalarının kurulmasını kapsamaktaydı.

Afrika Eylem Planı'nın üçüncü sütunu olan eğitim, sosyal ve kültürel ilişkiler ise Türkiye'nin kıtadaki etkisini kültürü yoluyla artırmaya odaklı olarak Afrikalı öğrencilere sağlanan burs imkânlarını, üniversiteler arasında akademik işbirliğinin artırılmasını, akademik değişim programlarının oluşturulmasını, kültür anlaşmaları imzalanmasını, kültürel değişim programlarının oluşturulmasını ve farklı etkinliklerle karşılıklı ilgi ve bilgi etkileşimini gidermeyi amaçlayan adımları ifade etmekteydi.

1.2. 1998'den 2018'e: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Pratikteki Uygulamaları

Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarına dayanarak hazırlanan bu kapsamlı Eylem Planı'na rağmen Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkileri sınırlı bir çerçevede başlamıştır. Türkiye'nin, tüm iyi niyetine rağmen Afrika'nın sorunlarına ve zorluklarına vakıf olamaması; Afrikalıların ise, Türkiye ile ilgili diplomatik konularda olumlu bir anlayışa sahip olmaması Türkiye-Afrika arasında öngörülen politik, ekonomik, ticari ve kültürel alanlardaki ilişkilerin istenen noktaya gelmesini engellemiştir.³⁵ Tüm bu olumsuzluklara ilaveten ülke içinde yaşanan siyasi çalkantılar ve

³⁵ Hazar, *Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme Onbeş Yıl Sonra*, s. 5.

ekonomik krizin de etkisiyle Eylem Planı etkili bir biçimde uygulanamamıştır. Ancak, ilerleyen yıllarda, AK Parti iktidarıyla geliştirilen yeni dış politika anlayışı Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat yaratmış, 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesiyle Türkiye Afrika'ya yeni bir giriş yapmıştır.³⁶

Bu tarihten itibaren, Türkiye, her zaman vurguladığı gibi, eşitlik ve karşılıklılık ilkelerine dayandırdığı Afrika Politikası'nı hem kurumsal hem de toplumsal çerçevede uygulamaya koyma fırsatını bulmuştur. 2005 yılında öncelikle Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü elde etmiş, Ocak 2008'de ise stratejik ortak olarak kabul edilmiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Afrika'ya yönelik politikasının esaslarını içeren Afrika Strateji Belgesi'nin yürürlüğe girmesiyle Türkiye Afrika açılımını tamamlamış ve Afrika ülkeleri ile ilişkiler hız ve içerik kazanmıştır. Bunun neticesinde, 2013 yılından itibaren ise Afrika'ya Açılım Politikası yerini Afrika Ortaklık Politikası'na bırakmıştır. Ortaklık Politikası'nın temel amacı Türkiye'nin sahip olduğu tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu imkân ve kaynakları Afrikalı yönetimlerle ve halklarla paylaşmak; "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri" ilkesi çerçevesinde eşit ortaklık ve karşılıklı fayda ilkeleri temelinde kıtanın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.³⁷

Yeni dönemde, 2010 yılı sonlarından itibaren başgösteren Arap Baharı gelişmeleri ve neticesinde Kuzey Afrika ülkelerinde ortaya çıkan yeni siyasi ve güvenliğe ilişkin sorunlar Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerini belirleyen temel dinamik olmuştur. 2011 yılından önce Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde siyasi ve ekonomik iş birliğinin gelişmesine yönelik önemli stratejik adımlar atan Türkiye 2011 yılından sonra bu stratejisini bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve güvenlik tehditleri ile mücadele etme adına değiştirmiştir. Libya ve Tunus ile ticari ve ekonomik ilişkilerini yavaşlatan Türkiye Fas ve Cezayir ile de siyasi ilişkilerini sınırlı bir düzeyde gerçekleştirmiştir.³⁸ Sahra Altı Afrika ise farklı öncelikler ve hedeflerle Türk dış politikasının gündemine dâhil olmuş ve bölge ülkeleri

³⁶ Tom Wheeler, "Ankara to Africa: Turkey's outreach since 2005", *South African Journal of International Affairs*, 18 (1), 2011, p. 48.

³⁷ Mevlüt Çavuşoğlu, *2017 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2017 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, 2016, s. 121, www.mfa.gov.tr/site_media/html/2017-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf; erişim: 15.12.2017.

³⁸ Abdürrahim Sıradağ, "Türkiye'nin Afrika Politikası", ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, SETA Yayınları, İstanbul, s. 441-445, <https://www.setav.org/turk-dis-politikasi-yilligi-2016/>; erişim: 15.12.2017.

ile ilişkiler her alanda derinleştirilmeye ve çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini çeşitlendirip derinleştirirken bu kapsamda siyasi, güvenlik, diplomatik; ekonomik/ticari ve sosyal ve kültürel alanlarda önemli girişimlerde bulunmuştur. Aşağıdaki bölümde etraflıca anlatılmaya çalışılan ve çerçevesi Afrika Eylem Planı ile çizilen bu girişimler aynı zamanda Türkiye'nin yumuşak güç kaynaklarını oluşturmaktadır.

5.2.1. Diplomasi, Siyaset ve Güvenlik Alanındaki Gelişmeler

Türkiye'nin 2005 yılında Afrikalı ülkelerin sorunlarının ele alındığı en üst düzeydeki platform olarak kabul edilen Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü elde etmesi, Ocak 2008'de ise stratejik ortak olarak kabul edilmesi iki taraf arasındaki diplomatik, siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerin geleceğini belirleyen yeni bir başlangıç olmuştur. Yeni başlangıcın ilk kazanımı 2008 yılında Türkiye'nin, Afrika ülkelerinin (Güney Afrika ve Mozambik hariç) blok halinde verdikleri oy neticesinde, toplamda 151 ülkenin oyuyla BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye seçilmesidir.³⁹

Stratejik ortaklık zemininde ilerleyen ilişkiler neticesinde iki taraf da karşılıklı olarak diplomatik ilişkilerin geliştirilmesinin ve temsil kapasitelerinin artırılmasının önemine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda yeni büyükelçilikler ve konsoloslukların açılması ile 2009 yılında Türkiye'nin Afrika kıtasında 12 büyükelçiliği mevcutken bu sayı 2011 yılında 27'ye, 2012 yılında 31'e, 2013'te 35'e, 2014'te 39'a ulaşmıştır. Kıtadaki büyükelçilik sayısı Şubat 2018 itibarıyla 41'dir.⁴⁰

Benzer bir şekilde Afrika ülkelerinin de Türkiye'deki diplomatik temsilciliklerinin sayısı ciddi bir artış göstermiştir. 2009 yılında 10 Afrika ülkesinin Türkiye'de büyükelçiliği bulunmaktayken bu sayı 2011'de 15'e, 2012'de 21'e, 2013'te 26'ya, 2014'te 32'ye yükselmiştir. Bugün itibarıyla Cezayir, Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Çad, Kongo, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Mısır, Etiyopya, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Kenya, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Somali, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan Cumhuriyeti, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda, Zambiya olmak üzere 33 Afrika ülkesinin Türkiye'de büyükelçiliği mevcuttur.⁴¹

³⁹ Therence Atabong Njuafac and Filiz Katman, "Main Dynamics of Turkish-African Relations in the 21st Century", *European Researcher*, 112 (11), p. 560.

⁴⁰ "Türkiye-Afrika 2. Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı", 12.02.2018, "<https://www.timeturk.com/turkiye-afrika-2-bakanlar-gozden-gecirme-konferansi/haber-847415>, 14.02.2018.

⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri".

Türkiye’de, Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen Uluslararası Genç Diplomatlar Eğitim Programı’na katılan 213 Afrikalı diplomat ve Afrika ülkeleri Dışişleri Bakanlıklarına yönelik diplomasi, arşiv, haberleşme gibi alanlarda düzenlenen farklı eğitim programları karşılıklı diplomatik ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır.⁴²

AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye-Afrika arasında yıldan yıla gelişen gelişen ilişkilerin bir başka önemli yönü üst düzey resmi ziyaretler ve siyasi temaslardır. Karşılıklı olarak Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanları seviyesindeki ziyaretler neticesinde ülkeler arasındaki iletişim önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen ziyaretlerde özellikle 2005’ten itibaren Burundi, Uganda, Ruanda, Somali, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Gabon, Gana, Güney Afrika, Nijer, Nijerya, Gine, Fildişi Sahili, Kenya, Gambiya, Senegal, Dakar, Tanzanya, Mozambik, Madagaskar, Somali, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Zambiya, Sudan, Tunus, Çad ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerde, tüm Afrika ülkeleriyle siyasi, sosyal, kültürel, teknik, ekonomik ve ticari ilişkilerin kuvvetlendirilmesi yolundaki kararlılık vurgulanmıştır.

Aynı amaçla Türkiye de Benin, Gabon, Kongo Cumhuriyeti, Senegal, Somali, Gambiya, Nijer, Kenya, Etiyopya, Gine, Sudan, Togo, Kamerun, Gana, Mali, Fildişi Cumhuriyeti tarafından cumhurbaşkanlığı düzeyinde; Cibuti, Nijerya tarafından devlet başkanlığı düzeyinde; Libya, Tunus, Çad, Ekvator Ginesi, Fas, Ruanda tarafından başbakan düzeyinde ve Sudan, Tanzanya, Liberya, Burundi, Zambiya, Senegal, Botswana, Gine Bissau, Güney Sudan, Burkina Faso, Moritanya, Komorlar tarafından dışişleri bakanı düzeyinde ziyaret edilmiştir.⁴³

Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında belirtilmesi gereken en önemli adımlardan birisi 18-21 Ağustos 2008 tarihinde iki tarafın birbirini daha yakından tanınması ve farklı işbirliği alanlarının oluşturulması hedefleriyle İstanbul’da düzenlenen I. Türkiye-Afrika Zirvesi’dir. Bu zirve ile Türkiye’nin Afrika’ya açılma politikası başarılı bir şekilde neticelendirilmiş ve ikili ilişkilerde işbirliği ve stratejik ortaklık dönemi başlatılmıştır.⁴⁴ Zirve sonunda kabul edilen *Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu*:

⁴² Çavuşoğlu, 2018 *Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*, s. 129.

⁴³ Karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ilgili bilgiler 2013-2018 yılları arasındaki dönemde Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yıllık bazda hazırlanan *Dış Politika Yıllığı ve Dış Politika* kitapçıklarından derlenmiştir. <http://www.setav.org/> ve www.mfa.gov.tr.

⁴⁴ Oba, “Türkiye’nin Afrika Politikası ve Türk Dünyası”; Ali Engin Oba, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, 21.06.2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika, 25.10.2017; erişim: 15.11.2017; Hazar, *Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme Onbeş Yıl Sonra*.

Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma ve Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi belgelerinin oybirliği ile kabul edilmesiyle karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için genel ortaklık çerçevesi, temel hedefler ve öncelikli işbirliği alanları belirlenmiştir. Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu'nda Türkiye ile Afrika'nın barış, güvenlik ve işbirliğini geliştirmek yönünde kararlı oldukları belirtilerek işbirliğinin eşitlik, karşılıklı saygı ve karşılıklı fayda temelinde her iki tarafın yararına olacak şekilde daha da gelişeceği ümidi dile getirilmiştir.⁴⁵

Zirve sonunda, "Türkiye-Afrika Zirvesi'nin her beş yılda bir dönüşümlü olarak Türkiye ve Afrika'da organize edilmesi; Eylem Planı'nın uygulanış sürecini değerlendirmek ve bir sonraki zirveye hazırlık yapmak amacıyla zirveler arasında kalan dönemin her üçüncü yılında bakan düzeyinde bir gözden geçirme konferansı ile Kıdemli Memurlar Toplantısı düzenlenmesi" kabul edilmiştir.⁴⁶ Ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Afrika Ticaret, Sanayi, Tarım ve Meslek Odaları Birliği (UACCIAP) işbirliğiyle Türkiye-Afrika Odası kurulması konusunda da mutabakata varılmıştır. Zirvede kabul edildiği şekliyle öncelikli işbirliği alanları ticaret ve yatırım, tarım, tarımsal ticaret, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, KOBİ, sağlık, barış ve güvenlik, altyapı, enerji ve ulaşım, kültür, turizm ve eğitim, iletişim, medya, enformasyon ve enformasyon teknolojisi ile çevre olarak belirlenmiştir.⁴⁷

Türkiye, 2008 Zirvesi'ni takiben, zirvedeki stratejilerin uygulanabilmesi ve politikaların yürürlüğe konabilmesi için 26 Mart 2010 tarihinde Afrika Stratejisi'ni kabul etmiştir. 15 Aralık 2010'da, I. Zirvede üzerinde anlaşıldığı üzere, izleme mekanizması olarak öngörülen Birinci Kıdemli Memurlar Toplantısı yapılmış ve toplantı sonunda 2010-2014 *Türkiye-Afrika İşbirliği Ortak Uygulama Planı* karşılıklı ilişkilerin "stratejik niteliğini ve kurumsal yapısını yansıtan temel belge"⁴⁸ olarak imzalanmıştır. *Uygulama Planı* kapsamında ve yine I. Zirve kararlarına uygun olarak 16 Aralık 2011

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi", http://afrika.mfa.gov.tr/vize_proseduru.tr.mfa; erişim: 15.11.2017; "Türkiye-Afrika zirvesinden İstanbul Deklarasyonu çıktı", *Deutsche Welle*, 20.08.2008, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-afrika-zirvesinden-istanbul-deklarasyonu-%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1/a-3580559>; erişim: 15.11.2018.

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi".

⁴⁷ Age.

⁴⁸ Ahmet Davutoğlu, *2013 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, 2012, s. 95, www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf; erişim: 15.12.2017.

tarihinde düzenlenen Türkiye-Afrika Ortaklığı Birinci Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı da hem o güne kadarki gelişmelerin gözden geçirilmesi hem de bir sonraki zirvenin ve gelecek çalışmaların hazırlıklarının yapılması için fırsat yaratmıştır.

II. Türkiye-Afrika Zirvesi 19-21 Kasım 2014 tarihlerinde Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da düzenlenmiştir. Afrika'nın Sürdürülebilir Kalkınması ve Bütünleşmesinin Güçlendirilmesi İçin Yeni Bir Ortaklık Modeli temalı zirvede Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerin ve stratejik ortaklığın bir süreklilik ve düzenlilik içinde ilerletilmesine devam edileceği vurgulanmıştır. Afrika Birliği Komisyon Başkanı'nın zirveye katılımı yüksek düzeyde diplomatik temsil vasıtasıyla Türkiye ile ilişkilerin ilerletilmesi ve kuvvetlendirilmesi arzusunu yansıtan bir göstergedir.⁴⁹ Zirve sonunda kabul edilen *2015-2019 Ortak Uygulama Planı* ile Türkiye ve Afrika Birliği sağlık, haberleşme, turizm, barış ve güvenlik konularına öncelik vererek; karşılıklı siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi konusunda mutabakata varmışlardır.⁵⁰

Türkiye-Afrika ilişkilerinin kurumsallaşması için önemli bir yeri olan zirve toplantılarının üçüncüsünün 2019 yılında Türkiye'de düzenlenmesi öngörülmektedir. Zirvenin öncesinde, Türkiye-Afrika İkinci Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı 11-12 Şubat 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiş ve karşılıklı işbirliğinde geline süreçle ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Zirvelerin öngörüldüğü gibi rutin ve programlanmış olarak düzenlenmesi Türkiye-Afrika ilişkilerinin artık doğal bir sürece girdiğini ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulduğunu göstermektedir. Zirveleri takiben kabul edilen ortak uygulama planları da karşılıklı olarak ilişkilerin daha kapsamlı hale getirilmesi ve çıkarların iki taraflı maksimize edilmesi yönünde tarafların kararlılığını gösteren belgelerdir. Özellikle *2015-2019 Ortak Uygulama Planı*'nda belirtilen önceliklerin yerine getirebilmesi ve projelerin uygulanabilmesi için Afrika Birliği ile işbirliği içinde çalışılmaktadır. Bu işbirliği kapsamında, ticaret ve yatırım, barış ve güvenlik, eğitim ve kültür, enerji, ulaştırma ve teknoloji transferi alanlarındaki somut projelerde kullanılmak üzere, Afrika Birliği bütçesine 2009 yılından itibaren yıllık bir milyon dolar tutarında düzenli nakdi yardım yapılmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Njuafac and Katman, "Main Dynamics of Turkish-African Relations in the 21st Century", p. 560.

⁵⁰ Mehmet Özkan, Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation, *IAI Working Papers*, No. 16, 2016, p. 4, <http://www.iai.it/en/publicazioni/turkeys-african-experience-venture-normalisation>; erişim: 20.12.2017.

⁵¹ Çavuşoğlu, *2018 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*, s. 129.

Türkiye-Afrika ilişkilerinde bugüne kadar gelinen süreçte, özellikle belirtilmesi gereken gelişmelerden bir diğeri Türkiye'nin 2011 yılındaki Somali girişimidir ki bu hareketiyle Türkiye Afrika'da sadece ekonomik veya insani ve kalkınma yardımı gibi alanlarda değil, siyasi konular ve güvenlik gibi yüksek politika olarak adlandırılabilir hassas konularda da var olacağını göstermiştir. Türk hükümetinin Somali konusundaki yoğun çabaları Türkiye'nin Afrika'da daha büyük rol üstlenme kararlılığının bir göstergesi olmuştur. Bu kararlılıkla birlikte uluslararası toplum da ilk defa Türkiye'yi Afrika'da söz sahibi ve etkili bir aktör olarak görmeye başlamıştır.⁵²

Türkiye-Afrika arasındaki artan diplomatik ve siyasi temasların tamamlayıcı bir unsuru 2011'den itibaren kuvvetlenen güvenlik işbirliğidir. Dört Afrika ülkesinde, Etiyopya, Tanzanya, Sudan ve Uganda'da askeri ataşeliği bulunan Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarın sağlanması için sağladığı katkı takdirle karşılanmaktadır. Öncelikle bölgede barış dilinin hâkim olması için çaba harcayan Türkiye, Afrika Birliği'nin kıtadaki çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözüme kavuşturulması konularındaki rolünün ve öneminin bilincinde olarak Afrika Birliği bünyesinde oluşturulan Barış ve Güvenlik Konseyi ile Afrika Hazır Gücü'nün kurulmasına destek olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye aktif olarak Afrika'da görev yapan BM barış gücü ekiplerine (MINUSCA/Ota Afrika Cumhuriyeti, MONUSCO/Kongo Demokratik Cumhuriyeti, UNAMID/Darfur, UNMISS/Güney Sudan, UNMIL/Liberya, MINUSMA/Mali, UNOCI/Fildişi Sahili, UNSOM/Somali) personel desteği sağlamaktadır.⁵³

Bunun yanında, Türkiye, Afrika'dan farklı ülkelerden gelen askeri personele Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Ankara'daki Polis Akademisi işbirliğiyle uygulanan askeri eğitim vermektedir. 2014 yılında, 20'nin üzerinde farklı ülkeden 2.200 personele bu eğitim verilmişken, bu rakam 2015-2016 yılı için 1.200 Afrikalı askeri personeli daha kapsayacak şekilde artmıştır.⁵⁴ Bunun yanında, Türkiye AB ve BM ile işbirliği halinde Aden Körfezi'nde korsanlıkla mücadele adına askeri destekte bulunmaktadır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından çok uluslu

⁵² Özkan, *Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation*, p. 4.

⁵³ United Nations, *Summary of Contributions to UN Peacekeeping by Country, Mission and Post*, 31.05.2017, http://www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2015/may17_3.pdf; erişim: 31.10.2017.

⁵⁴ Feridun Sinirlioğlu, "Turkey in Africa. A Humanitarian Approach", in *TesfaNews*, 11 November 2015, http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-feridun-sinirlioglu-published-in-tesfa-news_net_-on-11-november-2015.en.mfa, 20.12.2017.

deniz gücü olarak oluşturulan 151 Birleşik Güçler'e 2009 yılından itibaren fırkateyn desteği ile katılmaktadır.⁵⁵ Bölgedeki güvenliği ve istikrarı sağlayabilmek için askeri gücünü bile barış adına bir yumuşak güç aracı olarak kullanan Türkiye'nin Afrika'ya sağladığı güvenlik ve askeri destek kıta ülkeleri için her zaman büyük önem taşımaktadır.

5.2.2. Ekonomi ve Ticaret Alanındaki Gelişmeler

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik gelişmeleri Türkiye tarafından sağlanan yardımlar, artan ticaret hacmi ve ekonomik bütünleşme girişimleri olmak üzere üç farklı açıdan incelemek mümkündür.

Tablo 1'de görüldüğü gibi Afrika Yılı'nın ilan edildiği 2005 yılından itibaren Türkiye'nin Afrika ile ticari ilişkileri ve toplam ticareti önemli oranda artış göstermiştir. Bu rakam 2017 yılında bir önceki seneye göre %12,5 dolayında artarak 18,853 milyon dolara kadar çıkmıştır. Bu artış ile kalkınma, yatırım, istihdam olanakları gibi iki tarafın da faydalanmasını sağlayacak şekilde ticaret hacmini artırmak ve Afrika ekonomisinde bir değişim ve dönüşümü mümkün kılmak amaçlanmaktadır.⁵⁶

Tablo 1. Türkiye ile Afrika Arasındaki Toplam Ticaret (milyon dolar)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kuzey Afrika	6,315	9,386	9,653	10,123	10,042	12,751	13,550	13,193	11,534	10,955	11,672
Diğer Afrika	4,767	5,272	4,439	3,983	7,057	6,526	6,626	6,498	6,014	5,805	7,181
Toplam	11,082	14,659	14,092	14,107	17,100	19,278	20,176	19,692	17,548	16,761	18,853

Kaynak: Tablo Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınlamış olduğu dış ticaret ile ilgili istatistik tablolara kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.⁵⁷

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik en önemli araç serbest ticaret anlaşmalarıdır. Türkiye Tunus (2005), Fas (2006), Mısır (2007), Morityus (2013) ile bu anlaşmaları tamamlamıştır.

⁵⁵ "Turkish frigate sets sail to join international Somali piracy mission", *Hürriyet*, 17 February 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/turkish-frigate-sets-sail-to-join-international-somali-piracy-mission-11022802>; erişim: 20.12.2017.

⁵⁶ Chigozie Enwere and Mesut Yılmaz, "Turkey's Strategic Economic Relations with Africa: Trends and Challenges", *Journal of Economics and Political Economy*, 1 (2), December 2014, pp. 226-227.

Gana ile serbest ticaret anlaşması paraf edilmiştir. Demokratik Kongo, Sudan, Kamerun, Seyşeller, Libya, Katar, Cibuti ve Çad ile müzakereler devam etmektedir. Cezayir, Güney Afrika ve Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri ise anlaşmaların imzalanması için girişimde bulunan ülkelerdir.⁵⁷ Aynı zamanda Angola, Cezayir, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Kenya, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Madagaskar, Mali, Mozambik, Mısır, Nijerya, Senegal, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda ve Zambiya'daki Ticaret Müşavirlikleri de ilişkilerin canlı tutulmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında gelişen ekonomik ilişkiler sadece serbest ticaret anlaşmaları ile değil Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ile de kurumsallaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Etiyopya, Fas, Libya, Senegal, ve Tunus ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması; Cezayir, Etiyopya, Fas, Kenya, Güney Afrika, Tunus ve Sudan ile de ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzalamıştır.⁵⁸

Türkiye-Afrika arasındaki ekonomik gelişmelerin ikinci boyutunu yardımlar oluşturmaktadır. 2005 yılından itibaren kıta ülkelerine sağlanan yardımlar Türkiye'nin Afrika politikasının en sağlam ve en kuvvetli dinamiklerinden biridir.⁵⁹ İnsani yardım ve kalkınma yardımı adı altında hem devlet kuruluşları hem de sivil toplum örgütleri eliyle, sağlık, eğitim, tarım, çevre, altyapı gibi farklı alanları kapsayacak şekilde yardım faaliyetlerinde bulunan Türkiye'nin son 10 yılda Afrika'ya sağladığı toplam resmi kalkınma yardımı 3 milyar dolara yaklaşmıştır.⁶⁰

Türkiye'nin resmi yardım kuruluşu TİKA 1992 yılında Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlardaki devletlerin demokrasiye geçiş süreçlerinde yardım amacıyla kurulmuştur. Zaman içinde küresel bir yardım ajansına dönüşen TİKA Türkiye'nin dış politika konularının çeşitlenmesine paralel olarak kendi ilgi ve operasyon alanını, Afrika'yı da içerecek şekilde, genişletmiş-

⁵⁷ Bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın sayfasından alınmıştır, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3Dkqgy6kxnx_106; erişim: 25.01.2018.

⁵⁸ Bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın internet sayfasından derlenmiştir, www.ekonomi.gov.tr.

⁵⁹ Özkan, *Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation*, p. 8.

⁶⁰ "Başbakan Yardımcısı Çavuşoğlu: Afrika'ya sağlanan kalkınma yardımı 3 milyar dolara yaklaştı", *Anadolu Ajansı*, 03.08.2017, <http://aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-yardimcisi-cavusoglu-afrikaya-saglanan-kalkinma-yardimi-3-milyar-dolara-yaklasti/875903>; erişim: 20.01.2018.

tir.⁶¹ Bu dönüşüm sürecinde Afrika kıtası TİKA'nın öncelikli alanlarından biri olmuştur. İlk ofisini 2005 yılında Etiyopya'da açan TİKA, kıtadaki ofis sayısını 21'e çıkarmıştır. Böylece, Afrika'nın 54 ülkesinde faaliyet gösterir hale gelen TİKA aktif dış politikanın bir tamamlayıcısı olarak ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmak amacıyla, kalkınma, sağlık, tarım, eğitim dâhil çok farklı alanlarda operasyon yürütmektedir. TİKA'nın kıtadaki yıllık proje sayısı 400'ün üzerindedir.⁶² TİKA'nın varlığı Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişmesi ve kıtanın kalkınması amacıyla gerekli altyapıların kurulması için hayati önemdedir.⁶³

Tablo 2. Türkiye Tarafından Afrika'ya Sağlanan İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları (milyon dolar)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
3,84	11,75	24,78	30,96	51,73	46,96	38,08	269,47	249,47	782,73	383,3	183,4

Kaynak: http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24 ve <https://kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyenin-dis-yardimlari-2012/35>.

Kıtaya sağlanan yardımlar konusunda, Türkiye kendi girişimlerinin yanında uluslararası örgütlerle de işbirliği içindedir. Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Gıda Programı ve Kızılhaç işbirliği ile kıta ülkelerine 7,5 milyon dolar bağışta bulunmuş; 2008 yılında Dünya Gıda Programı aracılığıyla 3,5 milyon dolar insani yardım dağıtmış; 2009 yılında ise Afrika'daki bölgesel yapılanmaya destek taahhütünün bir göstergesi olarak 0,5 milyon dolar bağışta bulunmuştur.⁶⁴

Türkiye-Afrika arasındaki ekonomik ilişkilerin üçüncü boyutu ise bölgesel/alt-bölgesel kapsamda sürdürülen işbirliği girişimleridir. Bu kapsamda, Türkiye özellikle Doğu Afrika ve Batı Afrika ile ekonomik bütünleşme ve kurumsallaşma çabalarını artırarak bölgesel işbirliğini canlandırmıştır. Türkiye'nin 2008 yılında Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu üyeliği için yapmış olduğu başvuru aynı yıl kabul edilmiş, ilgili anlaşmaların TBMM tarafından onaylanması ile Türkiye, Ocak 2013 tarihinden

⁶¹ Özkan and Akgün, "Turkey's Opening to Africa", p. 537; Özkan, *Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation*, p. 8.

⁶² "Başbakan Yardımcısı Çavuşoğlu: Afrika'ya sağlanan kalkınma yardımı 3 milyar dolara yaklaştı".

⁶³ Serdar Çam, "Bir Afrika Var Afrika'dan İçerü", 2017, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/bir_afrika_var_afrika_dan_iceru-32151; erişim: 20.01.2018.

⁶⁴ Özkan, *Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation*, p. 9.

itibaren bölge dışından 26. üye olarak hem Afrika Kalkınma Bankası'na hem de Afrika Kalkınma Fonu'na katılmıştır. Türkiye, aynı zamanda, Doğu Afrika'nın bölgesel siyasi ve ekonomik bir örgütü olan Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi Uluslararası Ortaklar Forumu'nun üyesi olmuştur. Türkiye'nin Doğu Afrika ülkeleri (Kenya, Uganda, Tanzania, Burundi ve Ruanda) arasında 2019 yılında gümrük birliği oluşturacak olan Doğu Afrika Topluluğu ile serbest ticarete başlaması da beklenmektedir. Batı Afrika'da ise Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. 2005 yılında Türkiye'nin Abuja'daki Nijerya Büyükelçiliği ECOWAS nezdinde akredite olmuştur. Aynı şekilde, Lusaka'daki (Zambiya) Türkiye Büyükelçiliği Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı nezdinde, Librevil Büyükelçiliğimiz ise Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu nezdinde akredite olmuştur. 2010 yılından itibaren ise Tanzania'daki Darüsselam büyükelçiliği kanalıyla Doğu Afrika Topluluğu'na akredite olmuştur.⁶⁵

Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik ekonomik girişimlerinin merkezinde ilgili politikaları resmi kanallardan uygulayan devlet kurumlarının yanında, yeni dış politika anlayışına da uygun olarak, TOBB ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi iş dünyası temsilcileri bulunmaktadır. Afrika Eylem Planı'nda ekonomik hedeflere ulaşmak için etkin güç araçları olarak öngörülen İş Konseyleri ve Ticaret Odalarının oluşturulması projesi DEİK ve TOBB liderliğinde uygulamaya konmaktadır. Bu kapsamda, DEİK, Türkiye'nin "Afrika ile ekonomik ve iş ilişkilerini sağlamlaştırmak ve ilerletmek" politikasına paralel olarak 41 Afrika ülkesi ile İş Konseyleri kurmuştur.⁶⁶

DEİK'in faaliyetlerine ve katkısına ek olarak yine Afrika Eylem Planı'nda öngörüldüğü şekliyle Türkiye-Afrika Odası TOBB ve UACCIAP işbirliği ile 2015 yılında kurulmuştur. Odanın hedefleri arasında "TOBB ve UACCIAP arasındaki işbirliğini koordine etmek ve geliştirmek, Türk ve Afrika iş çevreleri arasında daimi bir diyalog mekanizması kurmak ve Türk-Afrika ticaretini, yatırımlarını ve teknoloji transferini teşvik etmek" bulunmaktadır.⁶⁷

⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi".

⁶⁶ İş Konseyi kurulan ülkeler Angola, Burkina Faso, Cibuti, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Gana, Mısır, Moritanya, Sudan, Zimbabve, Benin, Burundi, Çad, Gabon, Gine, Fas, Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Mauritius, Mozambik, Nijer, Senegal, Somali, Uganda, Cezayir, Fildişi Sahili, Gambiya, Güney Afrika, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Namibya, Nijerya, Mali, Ruanda, Seyşeller, Tanzania, Tunus ve Zambiya'dır. Bilgiler <https://www.deik.org.tr/ulke-bazli-is-konseyleri> sayfasından alınmıştır; erişim: 20.01.2018.

⁶⁷ "Türkiye-Afrika Odası Kuruluyor", *Milliyet*, 20.08.2008, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-afrika-odasi-kuruluyor-ekonomi-980556>; erişim: 20.01.2008.

5.2.3. Sosyal ve Kültürel Alandaki Gelişmeler

Afrika Eylem Planı'nın 1998 yılından itibaren geçen yirmi senede Türkiye-Afrika ilişkilerinde ciddi bir ilerlemenin yaşandığı bir başka alan ise, planda da öngörüldüğü şekliyle, sosyal ve kültürel-eğitsel ilişkilerdir. Bu vasıtayla kişiler, toplumlar ve devletler birbirlerini daha yakından tanıma ve karşılıklı bilgi edinme fırsatı yakalamıştır. Böylece iki taraf arasındaki yanlış algılar, algılamalar ve önyargılar da giderilmeye çalışılmıştır.

Türkiye, Afrika ile kurduğu ilişkilerde insan gelişimine ve eğitime büyük bir önem vermekte ve her geçen sene Afrika kökenli öğrencilere sağladığı eğitim olanaklarını artırmaktadır. 1998 yılındaki Afrika Eylem Planı ile de öngörüldüğü şekliyle Türkiye'de eğitim gören Afrika kökenli öğrenci sayısı özellikle son yıllarda giderek artan bir eğilim göstermiştir. Bu sayı 2014 yılında 1.300 iken 2015 yılında 1.366'ya; 2016 yılında 1.404'e; 2017 yılında ise 3.891'e ulaşmıştır. Toplamda ise son yirmi yılda 14.270 Afrikalı öğrenci Türkiye'de eğitim görmüştür.⁶⁸

Afrika ile ilişkilerinin kültürel ve sosyal boyutta ilerletilmesi amacıyla hem üniversiteler hem de sivil toplum kuruluşlarında Afrika ile ilgili çalışmalarını artırmak, düşünce merkezleri kurmak ve özellikle konunun uzmanları arasında değişim programları vasıtasıyla karşılıklı bilgi ve tecrübe birikiminden faydalanmak da önemlidir. Türkiye'de farklı üniversitelerde görev yapan 150 Afrikalı akademisyen bu alandaki en işlevsel kaynaktır.⁶⁹

Bu kapsamda, son yıllarda üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında açılan Afrika Merkezleri ciddi bir artış göstermiştir. Ankara Üniversitesi Afrika Araştırma ve Uygulamaları Merkezi, Gazi Üniversitesi Afrika ve Ortadoğu çalışmaları yüksek lisans programı, Kadir Has Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Araştırma-Uygulama Merkezi, Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi bünyesinde kurulan Afrika Enstitüsü, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, Afrikalılar Dayanışma ve Kültür Derneği, Afrotürk Vakfı gibi farklı oluşumlar iki taraf arasındaki bilgi noksanlığının giderilmesi ve iletişim kanallarının açılmasına yönelik ciddi çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye, halklar arasındaki bağlantıların kuvvetlendirilmesi, Afrika halklarının dünyaya açılımlarının ve işadamlarının-siyasilerin-bürokratların birbirleriyle temasının kolaylaştırılması amacıyla ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi için de adımlar atmaktadır. Bu kapsamda Türk Hava

⁶⁸ "Afrikalı öğrencilerin yeni cazibe merkezi", *Anadolu Ajansı*, 12.12.2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/afrikali-ogrencilerin-yeni-cazibe-merkezi-1002229>; erişim: 01.02.2018.

⁶⁹ Age.

Yolları (THY) Afrika ülkelerine başlattığı doğrudan uçuşlarla Türkiye'nin Afrika Açılımı'na büyük katkıda bulunmuştur. Afrika'da 33 ülkede 51 farklı noktaya uçan THY, 2018'de uçuş noktalarını artırmayı planlamaktadır.⁷⁰ THY'nin Afrika'daki uçuş noktalarını artırması ile birlikte, Tablo 3'te görülebileceği gibi Türkiye'ye gelen Afrikalı turist sayısında da artış gözlenmiştir.⁷¹

Tablo 3. Türkiye'yi Ziyaret Eden Afrikalı Turist Sayıları

2012	2013	2014	2015	2016	2017
713.399	807.484	888.107	885.887	666.733	794.252

Kaynak: www.tursab.org.tr

6. Sonuç

21. yüzyılda, küresel ekonomi-politikte gözlenen değişim ve dönüşümlerle birlikte Afrika kıtasının önemi büyük ölçüde artmıştır. Afrika'nın artan öneminden faydalanmak isteyen Türkiye uyguladığı çok yönlü, çok-boyutlu dış politikası ile Afrika'daki küresel siyasi aktörlerin önde gelenlerinden biri olmuştur. 1998 yılındaki Afrika Eylem Planı ile süreci başlatan Türkiye özellikle 2005 yılından itibaren sahip olduğu yumuşak güç potansiyelini kullanarak kıtadaki etkisini ve görünürlüğünü artırmıştır. Afrika, Türkiye'nin uluslararası siyaset ve ticaretteki etkisini ve etkinliğini yakın coğrafyasının ilerilerine taşıması adına gösterilen çabalarda ve atılan adımlarda özel bir öneme sahiptir. Bu önemin farkında olarak kendi politikalarını düzenleyen ve adımlarını atan Türkiye 1998 yılından bugüne gelinen yirmi yıllık dönemde çok önemli bir yol katetmiş; böylece Soğuk Savaş dönemi boyunca unutulmuş Afrika kıtasını dış politikanın gündem maddeleri arasına dâhil etmiştir.

Bugün gelinen noktada, coğrafi ve jeo-politik konumu ile tarihi ve kültürel bağlarının avantajını da kullanan Türkiye kıtadaki sömürü ve yağma düzenine karşı çıkan bir yumuşak gücün temsilcisi olarak hareket etmektedir. Bu kapsamda ticaret, ekonomik ortaklık ve işbirliği, insani yardım ve

⁷⁰ Türk Hava Yolları, Uçuş Bilgileri, <https://www.turkishairlines.com/tr-tr/basin-odasi/hakkimizda/#tcm92-36323>; erişim: 01.02.2018.

⁷¹ *Milliyetlerine Göre Gelen Yabancı Ziyaretçiler 2012-2014*, TÜRSAB, https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/bazi-ulke-gruplarinin-toplam-turist-sayisindaki-paylari_72.html; erişim: 01.02.2018; *Milliyetlerine Göre Gelen Yabancı Ziyaretçiler 2015-2017*, TÜRSAB, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci-ziyaretciler>; erişim: 01.02.2018.

kalkınma yardımı, eğitim faaliyetleri, karşılıklı resmi ziyaretler ve diplomatik ilişkiler Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelini başarıyla kullandığının göstergeleridir. Afrika ile ilişkilerinde insanı merkeze alan Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkisini ve işbirliğini Afrika sorunlarına Afrika çözümleri ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı fayda temelinde devam ettirmekte; ortağı olarak kabul ettiği Afrikalı ülkelere hiçbir üstünlük taslamadan veya hiçbir sömürü ilişkisine dayandırmadan kurduğu ilişki ağlarını genişletmekte ve geliştirmektedir.

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkisinin son yirmi yılı 1998 yılında kabul edilen Afrika Eylem Planı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu plan hem Türkiye'nin hedeflerini açıkça belirtmiş, hem de Türkiye'nin güç anlayışı için bir çerçeve çizmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Afrika açılımını dış politikanın gerçek bir başarısı olarak nitelendirmek mümkündür. Yeni dış politika parametreleri çerçevesinde kendisini bir Afro-Avrasya ülkesi olarak tanıtan Türkiye'nin tüm Afrika bölgesine yönelik politikasında temel amaç bir yumuşak güç olarak hareket edip, kıtanın değerlerine de saygı duyarak Afrika ülkelerinin barış ve istikrarına katkı yapmak ve bu ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınmasına destek olmaktır. Kuşkusuz Türkiye'nin bu politikası bölgesel ve uluslararası barış ve istikrara da katkı sağlayacaktır. Geçmişten gelen bağların ve ortak insani değerlerin çerçevesinde karşılıklı çıkar ve stratejik hedeflere odaklı politikalar neticesinde kazan-kazan politikası her iki taraf için de var olan fırsatları maksimize etmeyi mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AfDP, OECD and UNDP. *African Economic Outlook*, OECD Publishing, Paris, 2017, http://www.oecd-ilibrary.org/development/african-economic-outlook-2017_aeo-2017-en; erişim: 05.02.2018.
- Aras, Bülent. "The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *Insight Turkey*, 33 (3), 2009, pp. 127-142.
- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bayram, Mürsel. "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", ed. İdris Demir, *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları*, Dora Yayınları, 2014, s. 261-278.
- Çam, Serdar. "Bir Afrika Var Afrika'dan İçerü", 2017, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/bir_afrika_var_afrika_dan_iceru-32151; erişim: 20.01.2018.

- Çavuşoğlu, Mevlüt. *2017 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2017 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, 2016, www.mfa.gov.tr/site_media/html/2017-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf; erişim: 15.12.2017.
- Çavuşoğlu, Mevlüt. *2018 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*, 2018 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Vesilesiyle TBMM Genel Kuruluna Sunum, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2018-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, erişim: 09.02.2018.
- Davutoğlu, Ahmet. "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, 10 (1), 2008, pp. 77-96.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Davutoğlu, Ahmet. *2013 Yılına Girerken Dış Politikamız*, Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, 2012, www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf; erişim: 15.12.2017.
- Enwere, Chigozie and Mesut Yılmaz. "Turkey's Strategic Economic Relations with Africa: Trends and Challenges", *Journal of Economics and Political Economy*, 1 (2), December 2014, pp. 216-230.
- Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Güder, Süleyman ve M. Hüseyin Mercan. "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Ortadoğu Politikası", *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 2012, s. 57-92.
- Habiyaremye, Alexis and Tarık Oğuzlu. "Engagement with Africa: Making Sense of Turkey's Approach in the Context of Growing East-West Rivalry", *Uluslararası İlişkiler*, 11 (41), 2014, pp. 65-85.
- Hazar, Numan. *Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme Onbeş Yıl Sonra*, Orsam Rapor No: 124, Ankara, 2012.
- Karagül, Soner ve İbrahim Arslan. "Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (35), 2013, s. 21-55.
- Karpat, Kemal H. *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kirişçi, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State" *New Perspectives on Turkey*, 40, Spring 2009, pp. 29-57.
- Köse, Talha. "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları", *Uluslararası İlişkiler*, 11 (41), 2014, s. 29-61.

- Njuafac, Therence Atabong and Filiz Katman. "Main Dynamics of Turkish-African Relations in the 21st Century", *European Researcher*, 112 (11), pp. 556-566.
- Nye, Joseph S. *Bound To Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Nye, Joseph S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.
- Oba, Ali Engin. "Türk Diplomasisi ve Afrika", 21.06.2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika, 25.10.2017; erişim: 15.11.2017.
- Oba, Ali Engin. "Türkiye'nin Afrika Politikası ve Türk Dünyası", 08.07.2016, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/29884/turkiyenin_afrika_politikasi_ve_turk_dunyasi; erişim: 25.10.2017.
- Oran, Baskın. "Dönemin Bilançosu", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919 - 1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 655-680.
- Öniş, Ziya. "Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique", *Insight Turkey*, 13 (1), 2011, pp. 47-65.
- Özkan, Mehmet. "What Drives Turkey's Involvement in Africa?", *Review of African Political Economy*, 37 (126), December 2010, pp. 533-540.
- Özkan, Mehmet. "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları", *Orta Doğu Analiz*, 4 (46), 2012, s. 19-28.
- Özkan, Mehmet and Birol Akgün. "Turkey's Opening to Africa", *The Journal of Modern African Studies*, 48 (4), 2010, pp. 525-546.
- Özkan, Mehmet. "Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation", *IAI Working Papers*, 16, 2016, p. 4, <http://www.iai.it/en/publicazioni/turkeys-african-experience-venture-normalisation>; erişim: 20.12.2017.
- Sıradağ, Abdürrahim. "Türkiye'nin Afrika Politikası", ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yılığ 2016*, SETA Yayınları, İstanbul, s. 441-467, <https://www.setav.org/turk-dis-politikasi-yiligi-2016/>; erişim: 15.12.2017.
- Sinirlioğlu, Feridun. "Turkey in Africa. A Humanitarian Approach", in *TesfaNews*, 11 November 2015, http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-feridun-sinirlioglu-published-in-tesfanews_net_-on-11-november-2015.en.mfa, 20.12.2017.
- Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- Şahin, Özgecan. "Türkiye'nin Afrika Açılımı", 19.07.2010, www.bilgesam.org/incele/43/-turkiye-nin-afrika-acilimi; erişim: 30.10.2017.

- Tepeciklioğlu, Elem E. “Afrika Kıtasının Dñya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 2012, s. 59-94.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. *Afrika’ya Açılım Eylem Planı*, 2. Baskı, Ankara, 1999.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>; erişim: 27.10.2017.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “İkinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi”, http://afrika.mfa.gov.tr/vize_proseduru.tr.mfa; erişim: 15.11.2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret”, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046; erişim: 25.01.2017.
- United Nations. *Summary of Contributions to UN Peacekeeping by Country, Mission and Post*, 31.05.2017, http://www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2015/may17_3.pdf; erişim: 31.10.2017.
- Ülman, Halûk. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23 (3), 1968, s. 241-273.
- Wheeler, Tom. “Ankara to Africa: Turkey’s outreach since 2005”, *South African Journal of International Affairs*, 18 (1), 2011, pp. 43-62.
- Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı. “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi Dergisi*, 23, Kış 2011, s. 9-34.